

שימוש תלמידי חכמים¹

הקדמה

בספר חרדים אשר לו כתב רבי אלעזר אזקרי (פט"ז): "מצוות עשה מן התורה התלויות בידיים ובכל הגוף ואפשר לקיימן בכל יום. ... (ג) לשמש ת"ח, שנאמר ועבדתם את ה' א-היכם, את לרבות ת"ח. ולמדו מדברי קבלה שגדולה שימושה יותר מלימודה, דכתיב ויקם וילך אליהו וישרתהו, ולא כתיב שלמד עמו, וכתיב אשר יצק מים על ידי אליהו. ואמרו במסכת כתובות (צו.) כל מלאכות שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו (ענף מצוה)". דברים אלו דברי חז"ל מפורשים הם כפי שציין הרב עצמו, ובכל זאת הם מעוררים תמיהה גדולה: כיצד אפשר לומר "גדול שימושה יותר מלימודה"? ואפילו אם נאמר ששכרו של משמש ת"ח, גדול מלומד תורה, מ"מ למדו רבותינו (ברכות ז): ממה שמצאנו כתוב לגבי אלישע הנביא "אשר יצק מים על ידי אליהו" שגדול שמושה מלמודה 'ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה, שנאמר (מלכים ב ג) פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו, למד לא נאמר אלא יצק, מלמד שגדולה שמושה יותר מלמודה', על אף שלא מצאנו שאלישע למד בישיבתו של אליהו הנביא, והדבר טעון עיון. הלא דבר הוא! וכי מה כל כך גדול וחשוב בשימוש ת"ח? הלא כל יהודי פשוט יכול לשמש ת"ח על אף שלא כל יהודי מסוגל ללמוד תורה כדבעי!

התמיהה גוברת כשאר אנו מבחינים במה ששנו רבותינו באבות דר"נ (נ"א פל"ו): "ר"מ אומר כל שיש לו בית המדרש בעירו ואינו הולך לשם אין לו חלק לעוה"ב. ור"ע אומר אף מי שאינו משמש לתלמידי חכמים אין לו חלק לעולם הבא". אם רבי עקיבא בחר להתבטא בחומרה יוצאת דופן זו, בקובעו שמי שאינו משמש ת"ח אין לו חלק לעולם הבא, חייבים אנו לומר שמדובר בדבר יסודי ועיקרי לכל יהודי לצורך קיום התורה.

חשיבות שימוש ת"ח

הדברים מתחילים להתבהר לאור דברי רבי עקיבא עצמו במסכת שמחות (פ"ד הי"ט): "אמר רבי עקיבא זו היתה תחילת תשמישי לפני חכמים, השכמתי ומצאתי הרוג אחד והייתי מטפל בו בשלשה תחומי שבת עד שהבאתיו למקום קבורה וקברתיו, וכשבאתי והשערתי דברים לפני חכמים, אמרו לי על כל פסיעה ופסיעה שהיית פוסע מעלין עליך כאילו היית שופך דמים, ודנתי קל וחומר בעצמי, ומה אם עכשיו שנתכוונתי לזכות חטאתי, אילו נתכוונתי למעט על אחת כמה וכמה. וכשהיו אומרים דבר זה לפני רבי עקיבא היה אומר זו היתה תחילת זכותי". בדבריו אלו, רבי עקיבא מגלה לנו מהו הגורם ההופך את שמשו תלמידי חכמים לכל כך חיוני: באמצעותו אנו מגלים לעיתים שאף כאשר אנו מתכוונים לטובה – אפשר שאנו חוטאים. לשאת גווית אדם מת למרחק שלשה מילין, אין זה מאמץ מבוטל כלל ועיקר, ואף על פי כן "על כל פסיעה ופסיעה שהיית פוסע מעלין עליך כאילו היית שופך דמים" – אין ספק שאסור להשאיר מת מוטל בביזיון, והדואג לקבורתו זוכה במצוה גדולה – לחסד של אמת, ואף על פי כן, חכמי דורו של רבי עקיבא העירו לו, שאילו היה לומד תורה - היה יודע ש"מת מצוה קנה מקומו"! ולמרות כל זאת, לימוד התורה לבדו אינו מספיק!

לימוד תורה לעומת שימוש ת"ח

במשנה אשר בסוטה (כב.) מנו רבותינו סוגים שונים של בני אדם הנחשבים 'מחריבי העולם'. אחד מכונה בניהם: "רשע ערום". להבהיר לנו מי זכה לכינוי זה בפיהם, שואל התלמוד: "היכי דמי רשע ערום? ...

¹ שיעור שהועבר בישיבה ע"י הרב חננאל זייני (חשוון התשס"ב)..

עולא אמר: זה שקרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים". ומפרש רש"י: "ולא שימש תלמידי חכמים ללמוד סברת הגמרא בטעמי המשנה מה הם - רשע הוא. שאין תורתו על בורייה ואין ללמוד הימנו, שע"י הטעמים יש חילוק באיסור והיתר ובדיני ממונות לזכות ולחייב ובטהרות לטמא ולטהר כדאמר בכמה דוכתי מ"ט אמר מר הכי ומר הכי ואמר מאי בינייהו איכא בינייהו כך וכך וערום הוא שהשומע את קולו שונה משניותיו כסבור הוא שבקי בטעמיהם ונוהגין בו כבוד כתלמידי חכמים". א"כ לימוד תורה בלבד אינו מספיק, ואי אפשר להיות ת"ח, בלי לשמש ת"ח. ואפילו מי שקרא ושנה - א"כ הספיק להקיף את כל התורה - אבל לא שמש ת"ח, מכונה בכינויים קשים בתלמוד (שם): "ר' אלעזר אומר: הרי זה עם הארץ, ר' שמואל בר נחמני אמר: הרי זה בור, ר' ינאי אומר: הרי זה כותי, רב אחא בר יעקב אומר: הרי זה מגוש. אמר רב נחמן בר יצחק: מסתברא כרב אחא בר יעקב, דאמרי אינשי: רטין מגושא ולא ידע מאי אמר, תני תנא ולא ידע מאי אמר". ומסביר לנו רש"י: "הרי זה עם הארץ - שחשוד על המעשרות ועל הטהרות. בור - גרוע מעם הארץ. כותי - ואסור לאכול פיתו ויינו דכיון שלא שימש חכמים אינו מקפיד על דברי חכמים לדעתם ולא שנה אלא להראות עצמו כת"ח. מגוש - מכסף האוחז את העינים וגונב את הלבבות ואף זה כן. רטין - תרגום חובר חבר (דברים יח) הוא מגוש לוחש המכשף את לחשיו ואינו מבין מה הם ומה פירושם אלא כך מעשיהם שהמכשפות בא ע"י אותם הלחשים. תני תנא - ואף זה תנא שלא שימש בתלמוד שונה משנתו ואינו יודע מה היא²".

ומדיון זה מסיק התלמוד מסקנה הילכתית, וללא היסוס קובע, שאותו 'למדן', באשר לא שמש ת"ח, אסור לצרפו לזימון: "תנו רבנן: איזהו עם הארץ? כל שאינו קורא קריאת שמע שחרית וערבית בברכותיה, דברי רבי מאיר; וחכמים אומרים: כל שאינו מניח תפילין; בן עזאי אומר: כל שאין לו ציצית בבגדו; ר' יונתן בן יוסף אמר: כל שיש לו בנים ואינו מגדלן ללמוד תורה; אחרים אומרים: אפילו קורא ושונה ולא שימש ת"ח - זהו עם הארץ, קרא ולא שנה - הרי זה בור, לא קרא ולא שנה - עליו הכתוב אומר: וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה זרע אדם וזרע בהמה". ובמסכת ברכות (מז:): **נפסקה ההלכה כאחרים שאפילו קרא ושנה ולא שימש ת"ח הרי זה עם הארץ שאין מצרפים אותו לזימון³**. וכל זאת למה? מסבירה הגמרא (שם): "תנא: התנאים מבלי עולם. מבלי עולם ס"ד? אמר רבינא: שמורין הלכה מתוך משנתן. תניא נמי הכי, א"ר יהושע: וכי מבלי עולם הן? והלא מיישבי עולם הן, שנאמר: הליכות עולם לו! אלא, שמורין הלכה מתוך משנתן". בזמן רבותינו האמוראים, המשניות היו נחשבות לספרי ההלכה, וכל מי שהיה יודע את המשניות על פה, היה סמוך בטוח שהוא יודע את ההלכה, והיה פוסק הלכה מתוך אותן משניות, על אף שיש משניות שהן דעת יחיד, ויש משניות המתייחסות למצב מסויים בלבד וכדו'. לכן, אף ש"כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא שנאמר הליכות עולם לו", כאשר אדם מורה הלכה מתוך המשנה, הוא נחשב למחריב העולם.

משמעות שימוש ת"ח

לאור כל האמור לעיל, מה יועיל, אם כן, שימוש ת"ח? מסביר רבינו מנחם המאירי (סוטה כא:): "וכן כל שקרא ושנה ואינו משמש תלמידי חכמים, רצונו לומר, שאינו טורח לשמשם ולהיות מקובל מהם ומהנהגותיהם, שכל שהוא כן, אף הוא מראה שאין כבוד התורה חביב עליו, אלא שטרח ללמוד כדי שיהא יכול לקנתרם ולקפחם. וזהו ודאי רשע ערום. ודרך אזהרה אמרו, שכל שקרא ושנה ולא שימש הרי זה בור, ויש אומרים הרי זה עם הארץ. וכבר ביארנו ההפרש שבין בור לעם הארץ בילדותינו בחבור התשובה. מפני שכל שאינו מיישב את חכמתו בקבלת גדוליו, שונה ואינו יודע מה הוא שונה, ובוטח על מה שהוא מוצאו כתוב, ואין לו בחינה במה שראוי לסמוך. והוא שבסוגיא זו דמוהו למגיש, ר"ל מכשף, והוא שאמרו רטין

² וראה עוד בפירושי הדברים בנתיבות עולם למהר"ל, נתיב התורה פט"ו.

³ אעפ"כ, בימינו הלכה זו חדלה להיות הלכה למעשה, משום שחששו רבותינו שכל יהודי יאמר על חבירו שהוא עם הארץ באשר לא שמש כפי שנראה לו שהיה עליו לשמש.

מגישא ולא ידע מה ראטין, תני תנא ולא ידע מה תני. כלומר, כשם שהמכשף חובר את חביריו ולוחש את לוחשיו ואינו מכיר מה הם ומה פירושים, אלא שעל ידי לוחשיו הכשוף בא כך, זה שונה משנתו ואינו יודע במה יסמוך. וכן אמרו: התנאים מבלי עולם. כלומר, שמורים הלכה מתוך משנתם, והם אינם יודעים טעם המשנה, וכן אם הם דברי יחיד אם לאו, ואם הם הלכה אם לאו".

הדבר ההופך את שימוש הת"ח לדבר מרכזי כל כך בחיי יהודי ירא שמיים, הוא, שבאמצעות שימוש ת"ח אנו זוכים לראות כיצד החכם מתנהג הלכה למעשה, כיצד הוא מיישם את ההלכה "בשטח", וזו הסיבה בגללה אחד הדברים בהם התורה נקנית הוא שימוש ת"ח⁴ (אבות פ"ו מ"ה). וכן כותב רבינו מנחם המאירי (ז): "ולעולם בענין ההוראה - ישמש תלמידי חכמים. שהגרסא סבה לחכמה, ושימוש הזקנים והחכמים סבה לידיעת המלאכה. והוא ענין ההוראה, הן בדין, הן באסור והיתר". וכן כתב הרמ"ע מפאנו בתשובותיו (סי' קח): "שאינ לנו שימוש חכמים אלא לאגמורן הלכה למעשה". בבית המדרש ניתן ללמוד הרבה מאד, אבל כל המסקנות שאנו מסיקים במסגרת בית-המדרש עשויות להשתנות לכשאנו נדרשים לרדת לעולם המעשה⁵. ורבות ההלכות ודברי רבותינו ז"ל, שלא יובנו הבנה שלימה, בלא שהתלמיד יראה אותם במו עיניו מתורגמים למעשים על ידי תלמידי חכמים⁶.

מסיבה זו אנו יכולים להבין מדוע כאשר האמורא הגדול רב מגיע לבלב, הוא אינו מהסס לאסור לציבור דברים שהינם בבחינת היתר גמור, משום ש"בקעה מצא וגדר בה גדר" – כבקעה שהיא מקום פרוץ וקשה להגן עליו. וכך מסופר בגמרא (חולין קי): רב הגיע לעיר מסויימת ושמע אשה ששואלת את חברתה "כמה חלב צריך כדי לבשל רבע ליטרא בשר?", ולכן אמר רב: אם היהודים בעיר זו אינם יודעים שבשר בחלב אסור, יש להחמיר עליהם, כל עוד אינם יודעים להבחין בפרטי הדינים. ורב עושה עוד יותר: הוא נשאר באותה העיר על מנת ללמד הלכות לתושבי העיר, ובנוסף לכך אוסר להם לאכול את עטיני הבהמה, כדי שלא יטעו בהלכות בשר בחלב⁷.

מדוע גדול שימושה יותר מלימודה?

להסביר לנו את חשיבות שימוש ת"ח על פני לימוד התורה עצמה, כותב בעל עקידת יצחק (שער ד): " ... שההישרה המגעת מהשלמים לזולתם היא על שתי מדות: האחת מה שילמדו מהם מצד מנהגייהם ומעשייהם הטובים וישרים כי זה אשר יקראוהו שימוש חכמים. כי הזוכים להיות עמם במחיצתם רואים בהם תמיד ולומדים מהם ועושים כמעשייהם כמו שאמר ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל גם באלישע אשר יצק מים על ידי אליהו. והשנית אשר לא זכו לשמושם וזכו לשמוע מפיהם דברים נכוחים ומוסרים נעימים ודברי תוכחות וכבושים כדרך הדרשנים שיצא שמם בעולם. ומהמבואר שהדרך הראשון הוא יותר חזק בהישרה הרבה מאד מהשני כי יותר ממה שילמוד האדם מהדבור ילמוד ויתפעל ממראה עיניו אשר יראה מעשים בכל יום וכמ"ש גדולה שמושה של תורה יותר מלימודה וכ"ש אם לא יסכימו המעשים עם המאמרים כמ"ש על בן עזאי כשהיה מגנה המבטל פריה ורביה יש נאה דורש ונאה מקיים וכי' (יבמות סג):".

⁴ וראה עוד בדרך חיים למהר"ל שם.

⁵ ואין הכוונה לרפורמה ח"ו, אלא כמו שנסביר להלן.

⁶ ואין סוף לדוגמאות שיש לכך:

א. כדי להבין דיני נותן טעם בכלים, צריך להסתכל בכלי המטבח במטבחים הצבאיים.

ב. כדי להבין את עניין "מחזי כמבשל", אפשר לראות כיצד הטבחים הצבאיים מדמים מילתא למילתא בדיני בישול בשבת (אם אפשר לחמם שניצל, אפשר לחמם מרק ...).

ג. כדי לדעת הלכות טריפות, אי אפשר בלי להיות כמה וכמה פעמים בבית המטבחים.

⁷ וראה עוד בעירובין (ו.) ושם (ק):.

ומסיבה זו אנו מבינים מדוע דרשו חז"ל כ"כ בחובת שימוש ת"ח ובשבחו, ואנו מבינים גם מדוע שנו במשנה: "ר"מ אומר כל שיש לו בית המדרש בעירו ואינו הולך לשם אין לו חלק לעוה"ב. ור"ע אומר אף מי שאינו משמש לתלמידי חכמים אין לו חלק לעולם הבא". וכוונת רבי מאיר ורבי עקיבא בקביעותיהן אלו לא היהת לומר לנו שמי שאינו לומד תורה ומשמש ת"ח אין לו חלק לעולם הבא בבחינת עונש, אלא שלא יהיה לו חלק לעולם הבא, משום שאם לא יבוא ללמוד בבית המדרש, ולא ישמש ת"ח – ולכן, במה יזכה לעולם הבא? ללא שני תנאי לימוד אלה לא יוכל לקיים אפילו מצווה אחת כהלכתה! ודוגמא לדבר מוסרים לנו חז"ל באבות דר"נ (נ"א פ"ב): "ודלא משמש חכימא קטלא חייב כיצד אמרו מעשה באדם אחד מבית רמה שהיה נוהג בעצמו מדת חסידות. שלח אליו תלמיד אחד רבן יוחנן בן זכאי לבדוקו הלך ומצאו שנטל שמן ונתנו על גבי כירים ונטלו מעל הכירים ונתנו לתוך [מקפה] של גריסין. א"ל מה אתה עושה. א"ל כהן גדול אני ותרומה בטהרה אני אוכל. א"ל כירים זה טמא או טהור. א"ל וכי יש לנו בתורה על כירים שטמא והלא לא אמרה תורה אלא על תנור שטמא שנאמר וכל אשר בתוכו יטמא (ויקרא יא, לג). א"ל כשם שאמרה תורה על תנור שטמא כך אמרה תורה על כירים שטמא שנאמר תנור וכירים יותץ טמאים הם (שם שם, לה). א"ל אם כן היית נוהג לא אכלת תרומה טהורה מימך".

ע"פ זה מובן מה גם מה ששנו רבותינו בתוספתא (חגיגה ב, ט): "משרבו תלמידי שמי והלל שלא שימשו כל צרכן הרבו מחלוקות בישראל ונעשו שתי תורות". לא נאמר עליהם שלא למדו תורה כל צרכם, אלא שלא שמשו ת"ח כל צרכם. ולכן החלו המחלוקות, שגרמו לשכחת התורה.

והעיר לי מור סבי מוה"ר מאיר זייני שליט"א שמה שבימינו אנשים אינם רוצים לשמש ת"ח, נובע מכך שאינם מכירים את מקומם, שכ"כ במרכבת המשנה (לר"י אלאשקר אבות ו, ה): "צווי אחר לחכם שיהיה מכיר את מקומו, והוא שיהיה ... מכיר ערכו, שאם יבוא מי שהוא גדול ממנו ואינן מכירים ערך החכם הבא אצלם, צריך החכם להודיע לבני מקומו שזה האדם גדול בחכמה, כדי שיכבדו אותו ההמון, אשר אינם מכירים ערך החכם, וזהו המכיר לאנשי דורו היושבים במקומו. וג"כ יכיר להם מדרגתו". ולכן שמוש ת"ח הוא גם ביטוי ליראת שמים, כמו שכתוב במדרש (עקטאן דמר יעקב פרשה א. מובא באוצר המדרשים עמ' תלג): "גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם, דאילו באברהם כתיב כי עתה ידעתי כי ירא א-הים אתה, ואילו באיוב כתיב תם וישר ירא א-הים וסר מרע. מאי תם וישר? שנוול מהול, מאי ירא א-הים? ששמש ת"ח, מאי סר מרע? שקיים כל התורה".